

Тарануха Т. В.,

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри німецької мови та методики її викладання

Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ НА ПОЗНАЧЕННЯ РИС ХАРАКТЕРУ ЛЮДИНИ З КОМПОНЕНТАМИ-СОМАТИЗМАМИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ

Анотація. Статтю присвячено виявленню національно-культурної специфіки фразеологізмів на позначення рис характеру людини з компонентами-соматизмами в українській та німецькій мовах.

Ключові слова: лінгвокультурний символ, фразеологічна картина світу, національно-культурна специфіка, обривність, соматизм.

Постановка проблеми. Принцип антропометричності фразеологічного фонду мови й антропоморфізм аналогізації предметного світу у свідомості людини зумовлюють особливу значущість у номінаційних процесах знаків частин людського тіла – соматизмів. Одним із базових концептосфер свідомості вважається людське тіло, позначення частин якого використовується як найменування інших концептосфер. Визначаючи важливість соматичного коду культури як найдавнішого з наявних, що співвідноситься з архетипними уявленнями людини, дослідники пояснюють це способом засвоєння світу людиною [5, с. 11].

Проблема дослідження фразеологічних соматизмів як засобу відображення картини світу представників певного народу є актуальною у сучасному мовознавстві. Саме цей клас фразеологічних одиниць виявляє значну схожість із фразеологією інших мов, оскільки у них знаходять своє відображення загальнолюдська практика, багатовіковий досвід людини в освоєнні й перебудові навколишнього світу [2, с. 410].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соматична фразеологічна одиниця – це стійке словосполучення, до складу якого входить лексичний компонент, що містить назву частини або органа людського тіла. Соматичні фразеологізми найкраще характеризують антропоцентричне сприйняття світу людиною. Тому актуальними є дослідження соматичної фразеології як способу емоційно-експресивного осмислення дійсності і відображення фактора суб'єктивності у мові [2, с. 411]. Фразеологізми з компонентами-соматизмами були у центрі уваги таких учених, як О.Г. Важеніна, Р.М. Вайнтрауб, І.О. Голубовська, Н.Ф. Клименко, В.І. Кононенко, М.П. Кочерган, О.П. Левченко, Л.А. Мойсеєнко, О.В. Омеляненко, О.О. Селіванова, Н.О. Скоробагатко, В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко та ін.

Мета статті полягає у виявленні лінгвокультурних особливостей соматичної символіки, яка експлікується у фразеологізмах на позначення рис характеру людини в українській та німецькій мовах.

Виклад основного матеріалу. В українській етносвідомості стереотипними функціональними властивостями соматизму *голова* є предикати фізіологічної та мисленнєвої дії, пам'яті, психоемоційних станів і поведінки людини, що визначають метонімічне перенесення цих функцій із цілого (людини) на знак

частини. Із цим пов'язується опозитивна кореляція розумових здібностей людини, що у фразеологізмах із компонентом *голова* передається зазвичай метафоричним знаком другого компонента значення [5, с. 85]: «запальний» співвідноситься із зворотом *гаряча голова* – запальна, нестримана людина. «Розумний» співвідноситься в українській мові зі зворотами *держати розум у голові* – бути розсудливим, розважливим, *є лій у голові* – хтось розумний, здібний, кмітливий, *золота голова* – здібна, обдарована людина, *мати олію (лій, смалець) у голові* – бути розумним, кмітливим, розсудливим, *держати розум та ум у своїй головоньці* – бути розсудливим, розважливим [6, Т. I, с. 184]; у німецькій мові: *ein heller (klarer, offener) Kopf* – світла голова, ясний розум [3, Т. I, с. 397], *ein findiger Kopf* – метка, спритна людина (досл.: винахідлива голова) [3, Т. I, с. 397].

Голова порівнюється з різними предметами за формою та за виконуваними функціями: *голова – макітра* (схожість форми): *макітра розуму, макітра варить, мати порожню макітру на плечах, роззубити обручі від макітри, горобці цвірінькають у макітрі* – хто-небудь легковажний, несерйозний або розумово обмежений, *голова – казан*: *голова як казан, а розуму ні ложки, голова – сковорода*: нім.: *nicht alle auf der Pfanne haben*: nicht recht bei Verstand sein – бути дурнуватим (нім. die Pfanne – сковорода); *голова – миска*: *einen Sprung in der Schüssel haben*: nicht recht bei Verstand sein – бути не при розумі (досл.: мати тріщину в мисці); *голова – верхня частина будинку* (голова як верхня частина тіла): *bei j-m ist's wohl nicht richtig im Oberstübchen* – хто-небудь несповна розуму (досл.: у когось щось не так на горищі) [3, Т. II, с. 85]; *голова – дах* (голова як верхня частина тіла): *j-d hat einen kleinen Dachschaden* – хто-небудь не має клепки в голові (досл.: у кого-небудь невеликі пошкодження даху) [3, Т. I, с. 136]; *голова – скринька, шафа, валіза* (голова як місце, де розміщений мозок): *viel auf dem Kasten haben* – мати голову на плечах, добре мізкувати (досл.: мати багато в скриньці) [3, Т. I, с. 372], *nicht alle auf dem Kasten haben* – бути несповна розуму (досл.: мати не все в скриньці) [3, Т. I, с. 372], *nicht alle im Koffer haben* – бути несповна розуму (досл.: мати не все у валізі) [3, Т. I, с. 393], *j-d hat nicht alle Tassen im Schrank* – кому-небудь клепки бракує у голові (досл.: у когось не всі чашки у шафі) [3, Т. II, с. 241]; *голова – механізм* (наявність певних деталей допомагає механізму працювати): *шарики працюють* – хто-небудь розумний, здібний, кмітливий, *роззубити ролики* – втратити здатність правильно думати, діяти, *заскочили шарики за ролики* – хто-небудь став дурним і нерозумно поводить себе; нім.: *bei jemandem ist eine Schraube los* (досл.: у когось не вистачає гвинтика у голові), *bei jemandem fehlt ein Rädchen* (досл.: у когось не вистачає коліщатка в голові) [3, Т. II, с. 201].

Варто відзначити і використання у німецькій мові флористичної метафори, завдяки якій інтелектуальні характеристики людини оцінюються негативно. У німецькій мові спостерігаємо такі аналогії: *голова – буряк*: *o Rübe!* – голова капустина!, дурень, *голова – дерево*: *j-d hat nicht alle auf dem Christbaum* – хто-небудь несповна розуму, не має клепки в голові (нім. *der Christbaum* – ялинка) [3, Т. I, с. 134], *nicht alle Nadeln an der Tanne haben*: *nicht recht bei Verstand sein* – бути не при розумі (досл.: мати не всі гілки на ялинці); *голова – груша*: *eine weiche Birne haben*: *etwas beschränkt sein* – бути обмеженим (нім. *die Birne* – груша); *голова – горошина* [*et*] *was an der Erbse haben*: *nicht recht bei Verstand sein* – бути не при розумі (нім. *die Erbse* – горошина).

Низка фразеологізмів демонструють сприймання етносом нерозумної, некітливої людини на підставі метонімізації функцій соматизму *голова* та подальшої метафоризації цього компонента через уподібнення до порожнього або заповненого чимось непотрібним, невласивим (неможливим) умістилища: укр.: *не мати царя в голові* – допускати невиправдані вчинки; діяти нерозумно, несерйозно, *голова половою (соломою, ключчям) набита* – хто-небудь нерозумний, нерозторопний, *без царя в голові* – розумово обмежений, недалекий, безрозсудний, *вітер у голові* [*грає (віє, свище, посвистує)*] – хто-небудь легковажний, несерйозний, *багато вітру [в голові] / з вітерцем у голові / з кіндратиком у голові* – недоумкуватий, психічно хворий, *із жуком у голові / зайчики в голові стрибають* – хто-небудь легковажний, безтурботний або дурний, недоумкуватий; *цвіркуни трищать у голові* – хто-небудь легковажно поводить ся. У німецькій мові виявлено такі фразеологізми: *einen hohlen Schädel haben*: *dumm sein* [8, с. 649] – бути дурним (досл.: мати порожню голову), *Häcksel im Kopf haben*: *sehr dumm sein* [8, с. 310] – бути дуже дурним (досл.: мати солому в голові), *bei jmdm. spuckt es [im Kopf]*: *jmd. ist nicht recht bei Verstand* [8, с. 722] – хтось не при розумі (досл.: у когось трищить у голові), *einen Schwarm im Kopf haben* – мати заскок, бути диваком (досл.: мати рій бджіл у голові) [3, Т. II, с. 181], *j-d hat (Heu und) Stroh im Kopfe* – хто-небудь заплішений, несосвітнений дурень (досл.: у когось у голові сіно та солома) [3, Т. II, с. 230], *Tauben im Kopfe haben* – бути диваком (досл.: мати голубів у голові) [3, Т. II, с. 242], *Sägemehl im Kopf haben*: *dumm sein* – бути дурним (досл.: мати тирсу в голові) [3, Т. II, с. 242].

Про розумність, розсудливість свідчать ФО, які вказують на наявність голови або на наявність розуму в голові, укр.: *голова на плечах (на в'язях)* – хто-небудь розумний, тямущий; *мати розум [у голові]* – бути кмітливим, розумним, розважливим; *мати свій розум [у голові]* – діяти по-своєму, на власний розсуд, незалежно від інших; *мати тям (тямку) [в голові]* – бути розумним, здібним, розсудливим; нім.: *j-d hat Köpfchen (j-d ist ein Köpfchen)* – досл.: у когось є розум [3, Т. I, с. 404]; *ein Mann von Kopf* – людина з розумом [3, Т. II, с. 40]. Про відсутність розуму в людини свідчать ФО, які вказують на відсутність голови: укр. *без голови* – не здатний добре мислити, нерозумний, некітливий [6, Т. I, с. 184]. У німецькій мові цьому фразеологізму відповідає лексема *kopflös*.

Фразеологізм із соматизмом *голова* в німецькій та українській фразеологічній системі є позначенням **схильності до ризику** (укр.: *підставляти голову (під обух)* – наражатися на небезпеку [7, с. 35]; нім.: *Kopf und Kragen riskieren / wagen / aufs Spiel setzen / verlieren*: *sein Leben, seine Existenz in Gefahr bringen* (досл.: ризикувати головою / ставити на карту / втрача-

ти; ризикувати своїм життям) [8, с. 430]), у німецькій – позначенням **горділивості**: *den Kopf hoch tragen*: *stolz sein* (досл.: високо нести голову; бути гордим) [8, с. 429], **наполегливості**: *mit dem Kopf durch die Wand [rennen] wollen*: *sein Vorhaben trotz offensichtlich unüberwindbarer Hindernisse [gewaltsam] durchsetzen wollen* – добиватися здійснення своїх планів ціною великих зусиль (досл.: пробивати стіну головою) [8, с. 433], **упертості**: *einen dicken / harten / hartholzenen Schädel haben*: *eigensinnig, stur sein* (досл.: мати тверду голову; бути впертим) [8, с. 649].

Отже, слово **голова** в українській та німецькій мовній лінгвокультурі вважається основним символом інтелектуальних можливостей людини. Голова – це «вмістилище» мисленнєвої діяльності людини, символ центру життєвої сили, душі, мудрості, розуму, інтелектуальний центр людини. Тому голова в метонімічному використанні інтерпретує концептуальне значення розуму та нерозумності [1, с. 18].

На позначення рис характеру використовуються партоніми соматизму *голова*: вухо, очі, язик, лоб, зуби, ніс, волосся. Партонім **лоб** у фразеосистемі української мови – це вмістилище розуму: *повний лоб* – хтось розумний, тямущий, здібний; *золотий лоб* – хтось дуже розумний, мудрий, здібний; його порожнеча, вузькість вказують на **відсутність розуму**: *пустий лоб* – хтось нерозумний, нетямущий; *лобом неширокий* – нерозумний, а його твердість асоціюється також з **упертістю**: *мідний лоб* – хтось не дуже розумний; *упертий, нерозсудливий*; *хоч головою (лобом) об стіну товчи* – вживається для вираження неможливості переконати нетямущу або вперту людину. Гіперболізація ситуації, вираженої у ФО *розбивати лоб* (схилитися, запобігати, домагаючись прихильності), *бити лобом об землю* (докладати максимум зусиль для здійснення чого-небудь), експлікує такі риси характеру, як **улесливість** та **наполегливість**.

У німецькій фразеосистемі *die Stirn (лоб)* аналогізується із **нахабністю**: *die Stirn haben* – мати нахабство, зухвальство щось робити [3, Т. II, с. 224], *j-d hat eine eiserne (eherne) Stirn* – хто-небудь дуже нахабний (досл.: у кого-небудь залізний лоб) [3, Т. II, с. 224] та **брехливістю**: *mit eiserner Stirn lügen* – безсоромно брехати (нім. *eiserne Stirn* – залізний лоб) [3, Т. II, с. 224], його розмір не співвідноситься із наявністю розумових здібностей: *breite Stirn und wenig Hirn* = *голова велика, та дуже дика* [3, Т. II, с. 225].

ФО із компонентом **око** позначають в українській ФКС **спостережливість**, **пильність**, **кмітливість**: *усевидюще (всевидяче) око* – здатність усе помічати, бачити, про все швидко дізнаватися, знати; *гостре око* – хтось добре бачить; спостережливий, кмітливий, пильний; **досвідченість**: *бите око* – хто-небудь має досвід, здатність швидко все помічати, оцінювати, добре орієнтуватись у чомусь [6, Т. I, с. 583]; **жадібність**, **задрісність**: *очі завидючі* – хтось дуже жадібний, задрісний, ненаситний [7, с. 134]; **боязливість**: *очі на лоб лізуть / полізли* – хтось відчуває страх, переляк, здивування [7, с. 134]; **недоброзичливість**: *лихе (погане, зле) око* – недобра, недоброзичлива людина; **схильність до обману, хитрощів**: *замилювати очі* – обдурювати кого-небудь, хитрувати [7, с. 132]; *пущати дим в очі, замазувати очі* – обманювати [7, с. 132]; **безсоромність**: *очей у Сірка (Рябка, вовка) позичати* – втратити почуття сорому, власної гідності [6, Т. II, с. 662]; **корисливість**: *продати очі псові* – втратити гідність задля якоїсь вигоди, користі; **безцеремонність**: *очі великі* – безцеремонний. Фразеологізм з ад'єктивно-образним компонентом *світлий* експлікує позитив-

ні риси характеру, зокрема **чесність, порядність, справедливість**: *switlle oko* – хтось порядний, чесний, безкомпромісний, справедливий тощо). У німецькій мові фразеологізми з компонентом *das Auge / oko* позначають **уважність, пильність**: *Aug und Ohr (Augen und Ohren) aufhaben (offenhalten)* – бути дуже уважним, пильним (досл.: мати відкритими очі та вуха) [3, Т. I, с. 54], *die Augen offen haben/offen halten: Acht geben, aufpassen, damit einem nichts entgeht* – бути уважним, слідкувати, щоб нічого не пропустити (досл.: мати відкритими очі та вуха), *Augen und Ohren aufhalten: aufmerksam etw. verfolgen* – уважно слідкувати за чимось (досл.: мати відкритими очі та вуха) [8, с. 72], *ganz Auge und Ohr sein: genau aufpassen* – бути дуже уважним [8, с. 71], а також **допитливість**: *mit offenen Augen durch die Welt gehen* – бути допитливим, дивитися на світ розплющеними очима [3, Т. I, с. 58].

Піднятий угору *nie / die Nase* в українській та німецькій лінгвокультурах став стереотипом **пихатості, чванливості**: нім. *die Nase hoch tragen: eingebildet sein* [8, с. 538] – досл.: піднімати носа: бути чванливим; укр. *дерти (задирати) носа (вгору)* – пихато поводитися, чванитися, зазнаватися [7, с. 122], *гнути (дерти, задирати) кирпу (носа, ніс)* – гордовито триматися, бути чванливим, гонористим; *копирити носа* – пишатися, зазнаватися; *піднімати [догори] носа* – гордовито, самовпевнено триматися, ставитися до інших зневажливо; *пиндючити ніс* – поводитися чванливо, бундючно; *носа (кирпи) й коцюбою (кочергою) не дістати* – хто-небудь чваниться, пишається [7, с. 123]. Неприємні відчуття у носі в українській лінгвокультурі аналогізуються із **гордовитістю, задерикуватістю**: *мухи в носі грають* – хтось гордовитий, пихатий, задерикуватий; **неврівноваженістю**: *мати мухи (муху) в носі* – бути невірноважним, вередливим. Інстинктивна поведінка тварин зумовила негативну конотацію асоціативно мотивованого звороту зі змістом поведінки людини [4, с. 99] і вказує на **непоследовність, безпринципність** людини: *тримати (держати) ніс за вітром* – діяти непоследовно, безпринципно, змінюючи свої переконання і поведінку відповідно до обставин (на основі спостережень за тваринами, яким вітер несе різні запахи) [7, с. 123]. Партонім *nie* стереотипізується в українській та німецькій ФКС із такою рисою характеру, як **безцеремонність**: нім. *immer mit der Nase vorneweg sein: vorwitzig sein* – бути занадто цікавим [8, с. 539], укр. *встромляти (сунути) / встромити (всунути) [свого] носа* – безцеремонно втручатись у щось [7, с. 122], *совати (тикати, пхати) [свого] носа* – самочинно втручатись у що-небудь; *тикати носа в чужий город* – втручатись куди не слід, у чужі справи [6, Т. II, с. 882]. Фразеологізми із партонімом *nie* в українській та німецькій ФКС вказують на **наявність або відсутність розумових здібностей**: укр. *дивитися далі свого носа* – не бути обмеженим у своїх поглядах, діях; *не бачити далі свого (власного) носа, не бачити нічого, крім свого носа і живота* – бути обмеженим, мати вузький кругозір; *тютя з полив'яним носом* – нетямуща, безхарактерна людина [7, с. 205], нім. *nicht über die eigene Nase hinaussehen, nicht weiter sehen als seine Nase reicht, nicht über seine Nasenspitze sehen* – не бачити далі свого носа [6, Т. II, с. 74], на **здатність постояти за себе**: *не давати собі на носі грати* – не дозволяти нечемно чи зверхньо поводитись із собою; а також на **непостійність, схильність швидко змінювати свої погляди та переконання**: укр. *повернути носа в той (цей, інший) бік* – різко змінити попередні погляди, переконання [7, с. 205].

Фразеологізми із партонімом *язык / die Zunge* позначають мовленнєву діяльність і виражають **здатність влучно, дотепно висловлюватись**: укр. *цікавий на язык; бадьорий (проворний) на язык* – який уміє влучно, майстерно і дотепно висловлювати думки; *гострий на язык; язык як бритва* – здатний говорити влучно, дошкульно, різко, дотепно; *язык підвишений (прив'язаний, причеплений) добре (непогано)* – хто-небудь уміє вільно, влучно, дотепно висловлюватися, має ораторські здібності; *кляпаний на язык* – здатний дотепно і влучно говорити; нім. *die Zunge ist j-m nicht angewachsen* – хто-небудь майстер говорити (досл.: комусь язык не приріс) [3, Т. II, с. 348]; **балакучість**: укр. *лепетливий на язык* – балакучий, язикатий; **схильність лихословити**: *лихий на язык* – який дошкульно висловлюється, говорить неприємні, непристойні речі; *різкий на язык* – здатний говорити грубо, з образливою прямоотою [6, Т. II, с. 738]; *злі (лихі) язики* – люди, які пліткують, ведуть недобррозичливі балачки; *точити/поточити язики* – недобррозичливо висловлюватися про когось, лихословити на чий-небудь адресу [6, Т. II, с. 893]; *плескати (паякати, плести) язиком (язиками)* – поширювати плітки, вигадувати що-небудь таке, чого немає і не було [6, Т. II, с. 645] – німецькі відповідники: *böse Zungen: gehässige Reden führende Menschen* – люди, які ведуть неприязні балачки (досл.: злі язики) [8, с. 909]; *j-d hat eine böse (spitze, scharfe, beißende, giftige) Zunge* – хто-небудь лихий на язык (досл.: у когось злий (гострий, кусючий, отруйний) язык) [3, Т. II, с. 348], **здатність не розголошувати таємниці**: укр. *тримати язык за зубами (на прив'язі, на припоні, на зашморзі, на заціпці)* – мовчати, не розголошувати чого-небудь, утримуватись від висловлювання; *держкий на язык* – який уміє мовчати, не розголошувати таємниць; а також **нерозсудливість, нерозважливість**: укр. *що на умі, те й на язичці* – хто-небудь говорить усе підряд, не задумуючись; *держати язык далеко від розуму* – говорити що-небудь безглузде, непродумане; у німецькій фразеологічній картині світу (ФКС) – **улесливість**: *eine falsche Zunge haben*: бути улесливим (досл.: мати фальшивий язык) [3, Т. II, с. 349], в українській лінгвокультурі – **балакучість**: *довгий язык у когось* – хто-небудь дуже балакучий, любить говорити багато зайвого, непотрібного, неправдивого [7, с. 222].

В українській мові виявлено низку фразеологізмів із партонімом *зуби*, які вживаються для позначення **наполегливості**: *братися зубами* – рішуче, настійно домагатися чого-небудь; *видирати (виривати) зубами* – докладати всіх зусиль для досягнення чого-небудь; **досвідченості**: *зуби з'їсти* – мати великий досвід у чомусь [7, с. 65]; **схильність до пересудів**: *брати/взяти на зуби / вхопити на зуби* – обирати кого-небудь об'єктом пересудів, пліток [7, с. 64], *перебирати (перетирати, переминати) на зубах* – розпускати плітки, лихословити про кого-небудь [6, Т. II, с. 612]; **схильність до обману**: *замовляти зуби* – вводити в оману, дурити когось [7, с. 64]. У німецькій фразеосистемі було виявлено лише 1 ФО із соматизмом *die Zähne / зуби*: *Haare auf den Zähnen haben* – бути зубастим, гострим на язык (досл.: мати волосся на зубах) [3, Т. I, с. 290].

Значення фразем із соматизмом *зуби* зумовлені в українській ФКС мімічними стереотипами **пихатості**: *дути губу, відставляти губу* – чванитися, пихато поводитися; *через губу не плоне* – хто-небудь дуже гордовитий, пишаний, зарозумілий [6, Т. II, с. 649]; **смільовості, принциповості**: *губа не з лопуцька* – смільовий, принциповий; **брехливості**: *робити з губи (писки) халяву* – брехати [7, с. 43]; **улесливості**: *з медом на вустах* – облесливий, нещирий [6, Т. I, с. 481].

В українській мові, на відміну від німецької, не виявлено ФО на позначення рис характеру людини із соматизмом *волосся*. Зворот *Haare spalten* (досл.: розділяти волосся) слугує для вираження дріб'язковості, педантичності, а фразеологізм *lange Haare, kurzer Verstand* (присл. Волосся довге, та розум короткий) вказує на асоціативний зв'язок зовнішності та розумності людини.

В українській ФКС звороти із компонентом *рука* передають сприйняття цього соматизму як органу **привласнення**: укр. *гребти під себе обома руками* – бути зажерливим; *руки загребуци* – хто-небудь дуже жадібний, ненаситний, прагне до наживи; *руки несити* – пожадливі, зажерливі люди [225, Т. II, с. 770]; **злочинства**: укр. *нечистий на руку / халкий на руку* – схильний до злочинства, шахрайства, хабарництва; *нечиста рука* – безчесна, не порядна людина, здатна красти, шахрувати [225, Т. II, с. 764]; *довгі руки* – хто-небудь зазіхає на чуже, може вкрасти, привласнити що-небудь [225, Т. II, с. 768]; *мати сверблячі (липкі) руки* – виявляти посяг до крадіжки. *Рука* є також експлікацією таких позитивних рис характеру, як **щедрість**: укр. *щедрою рукою* – не виявляючи скупості, не шкодуючи; **енергійність**: *гарячий на руку* – сповнений завзяття, енергії; **надійність**: укр. *надійна рука* – людина, на яку можна покластися [225, Т. II, с. 764]; **стриманість**: укр. *тримати себе в руках / тримати нерви в руках* – стримувати свої почуття, намагатися бути спокійним; **наявність вольового характеру**: укр. *тверда рука* – хто-небудь має вольовий, сильний характер [224, с. 177].

За допомогою соматизму *рука* експлікують в українській мові такі негативні риси, як **улесливість**: *лизати руки* – підлабузнюватися до когось, принижуючи власну гідність [224, с. 173]; **корисливість**: *чужими руками жар загрібати* – користуватися результатами праці інших [224, с. 177]. Фразеологізми із партонімом *палець* позначають схильність до обману (*обвести круг пальця* [224, с. 139]), нездатність заподіяти комусь зло (*і пальцем не торкнутися* [224, с. 138]) та схильність до пересудів (*тикати пальцем* [224, с. 139]). У німецькій ФКС соматизм *die Hand* (рука) та його партонім *der Daumen* (великий палець) вживаються у стійких сполуках для експлікації опозиції «**щедрість – скупість**»: *eine offene (milde) Hand haben* – мати щедру руку, бути щедрим (досл.: мати відкриту (м'яку) руку) [221, Т. I, с. 302], *(immer) die Hand in der Tasche haben* – бути щедрим (досл.: (завжди) мати руку в кишені) [221, Т. I, с. 303], *die Hand (den Daumen) auf dem Beutel halten* – бути скупим (досл.: тримати руку (палець) на гаманці) [221, Т. I, с. 303]. Партонім *der Daumen* використовується у зворотах, які експлікують такі негативні риси характеру людини, як схильність до **ледарювання**: *Daumen (umeinander) drehen* – ледарювати [221, Т. I, с. 141]; **улесливість**: *j-m den Daumen drehen* – лестити кому-небудь [221, Т. I, с. 141]. Чисті руки в німецькій лінгвокультурі аналогізуються із **моральною бездоганністю**: *reine/saubere Hände haben*: immer moralisch einwandfrei gehandelt haben [228, с. 321] – завжди бути морально бездоганим (досл.: мати чисті руки). Німецькі фразеологізми із соматизмом *die Hand* та партонімом *die Finger* виражають **схильність до крадіжки**: *klebrige Hände haben: zum Stehlen neigen* – бути схильним до крадіжки (досл.: мати липкі руки) [228, с. 322], *klebrige Finger haben: zum Stehlen neigen* – бути схильним до крадіжки (досл.: мати липкі пальці) [228, с. 322], *Klebstoff an den Fingern haben* розм. бути нечистим на руку, хватким (досл.: мати клей на пальцях) [221, Т. I, с. 382]. **Підкупність** знаходить своє вербальне вираження у фразеологізмі *eine hohle Hand machen*:

bestechlich sein – підставляти жменню: бути підкупним, нім. партонім *die Ellbogen* (лікті) трапляється у звороті, який вказує на **несміливість** людини: *keine Ellbogen haben* – бути несміливим (досл.: не мати ліктів) [221, Т. I, с. 176].

Широкий спектр значень в українській та німецькій мовах мають фразеологізми із соматизмом *серце / das Herz*. В українській та німецькій лінгвокультурах ФО із цим компонентом позначають **наявність – відсутність доброти, чуйності**: укр. *мати Бога в серці* – бути милосердним, добрим, совісним, справедливим; *мати м'яке серце* – бути добрим, поступливим, лагідним; *щире (золоте)серце* – чесна, відверта, щедра, доброзичлива людина [224, с. 183]; *не мати Бога в серці* – бути жорстоким, бездушним, несправедливим; *без серця* – жорстокий, безжалісний, *кам'яне серце у когось* – хто-небудь байдужий, нечулий; у німецькій мові: *ein Herz haben / viel Herz haben / ein Herz im Leibe haben / ein Herz im Busen tragen* – бути щирою, чуйною людиною; мати велике серце [221, Т. I, с. 330]; *ein goldenes Herz haben* – мати велике серце, бути людиною великої душі [221, Т., с. 330]; *ein warmes Herz haben* – мати палке серце [221, Т. I, с. 330]; *j-d hat das Herz auf dem rechtem Fleck* – хто-небудь справжня людина (добра, чесна, смілива тощо) [221, Т. I, с. 330]; *ein hartes (steinernes, eisernes) Herz haben* – мати кам'яне серце [221, Т. I, с. 330]; *ein kaltes Herz haben* – мати холодне серце [221, Т. I, с. 330].

В обох лінгвокультурах бездушність асоціюється із холодністю, твердістю серця, а чуйність – із теплом, і цінується дуже високо, оскільки прирівнюється до золота. М'якість серця в українській мові асоціюється із **податливим, поступливим характером**, пор. укр.: *серце з воску* – у кого-небудь м'які, податливі вдача, характер, а в німецькій мові – із **співчутливістю**: *ein Herz wie Butter haben* – досл.: мати серце як масло, *ein weiches (mitfühlendes) Herz haben* – мати м'яке (співчутливе) серце [221, Т. I, с. 330]. В українській та німецькій фразеосистемі звороти з компонентом *серце* співвідносяться із **щирістю, прямоти**: укр.: *відкрите серце* – хто-небудь прямий, щирий, відвертий у відносинах із людьми – нім.: *das Herz auf der Zunge haben (tragen)* – бути відвертим (досл.: мати серце на язичі) [221, Т. I, с. 330], в українській фразеосистемі – із **норовливістю**: *серце з перцем* – хто-небудь із непокірним, норовистим, запальним характером; **пристрасністю**: *гарячий серцем* – запальний, пристрасний; **гнівливістю**: *зривати/зірвати серце* – спрямовувати на кого-небудь свій гнів, невдоволення [224, с. 184], *із серцем* – сердито, з гнівом, зі злістю [224, с. 184].

Фразеологічні одиниці із соматизмом *кров / das Blut* позначають в обох лінгвокультурах **емоційну нестійкість**, пор. укр.: *кров кипить (закипає, вирує)* – хто-небудь перебуває у стані сильного збудження, гніву, обурення [224, с. 89], *кров ударила в лице / в голову* – стан сильного хвилювання, збудження [224, с. 89], *наливатися кров'ю* – червоніти від злості, напруження [224, с. 89]; нім.: *jmdm. kocht das Blut in den Adern*: jmd. ist sehr erregt, sehr zornig – хтось дуже схвилюваний, дуже розлючений (досл.: у когось вирує кров у венах) [228, с. 129], *feuriges (heiβes) Blut* – гаряча кров, палкий темперамент [221, Т. I, с. 111]. У німецькій мові виявлено 2 ФО на позначення **емоційної стійкості**: *kaltes Blut bewahren*: sich beherrschen, kaltblütig bleiben – стримуватися, залишатися холоднокровним [8, с. 130], *ruhig[es] Blut bewahren*: in einer kritischen Situation Ruhe bewahren – у критичній ситуації зберігати спокій [8, с. 130]. **Схильність до знування** позначає українська ФО *нити кров* [224, с. 89].

Висновки. Як засвідчують приклади, у порівнюваних мовах відбувається акцентування однакових символів, але вони виражають різні особливості характеру людини. Кількість фразеологічних одиниць, які містять позитивну оцінку, менша, ніж одиниць, що мають негативну оцінку, що свідчить про схильність людини акцентувати увагу на недоліках, на тому, що є відхиленням від норми. Оцінка зумовлюється світоглядом народу, сукупністю норм та критеріїв, які існують у певному суспільстві.

Література:

1. Аврамова В. Концептосфера оціночності в національній мовній картині світу / В. Аврамова // Проблеми когнітивного та функціонального описання російського та болгарського мов / под ред. Д. Митева. – Шумен : Університ. изд-во «Епископ Константин Преславски», 2004. – Вып. 3. – С. 17–30.
2. Мойсеєнко Л. Соматизми в українській, німецькій та польській мовах із компонентом найменування «частина тіла людини» / Л. Мойсеєнко // Київські полоністичні студії. – 2015. – Т. 26. – С. 410–415.
3. Гавриш В.І. Німецько-український фразеологічний словник : в 2 т. / В.І. Гавриш, О.П. Пророченко. – К. : Рад. школа, 1981.
4. Пятаєва Н.В. Антропоцентрический и системноцентрический принципы лингвистики в динамическом исследовании лексических гнезд / Н.В. Пятаева. – Уфа : Гилем, 2006. – 280 с.
5. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психо-когнітивний та етнокультурний аспекти) : [монографія] / О. Селіванова. – К. – Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.
6. Фразеологічний словник української мови : у 2 кн. / [уклад. В.М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наук. думка, 1993. – Кн. 1. – 528 с. ; Кн. 2. – С. 529–980.
7. Фразеологічний словник української мови / [уклад. В.Д. Ужченко та ін.]. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.
8. Duden. Redewendungen. Band 11. Dudenverlag. – Mannheim, 2002. – 995 p.

Тарануха Т. В. Фразеологические единицы, обозначающие черты характера человека с компонентами-соматизмами в украинском и немецком языках

Аннотация. Статья посвящена выявлению национально-культурной специфики фразеологизмов, обозначающих черты характера человека с компонентами-соматизмами в украинском и немецком языках.

Ключевые слова: лингвокультурный символ, фразеологическая картина мира, национально-культурная специфика, образность, соматизм.

Taranukha T. Phraseological units denoting character traits of people with somatic components in Ukrainian and German languages

Summary. The article under consideration dwells upon the analysis of national cultural specifics of phraseology with somatism components denoting character traits of people in German and Ukrainian.

Key words: linguocultural symbol, phraseological world mapping, national cultural specifics, figurativeness, phraseological unit with a somatic component.